

**70 JAAR MOLUKKERS
IN NEDERLAND**

TOMA TERUS

ONDER REDACTIE VAN

**WIM MANUHUTU
GLENDA PATTIPEILOHY
HENRY TIMISELA**

Toma terus

**70 JAAR MOLUKKERS
IN NEDERLAND**

TOMA TERUS

ONDER REDACTIE VAN
**WIM MANUHUTU
GLENDA PATTIPEILOHY
HENRY TIMISELA**

De redactie dankt de volgende auteurs, of hun erven,
voor de toestemming voor het gebruik van hun stukken:
Jasper Albinus, Wies van Groningen, F. Manuhutu-Latupeirissa,
Frans Lopulalan, Abé Sahetapy, Djodjie Rinsampessy,
Servaas Maturbongs, Djé-rimo Holle

COLOFON

Omslagontwerp

Yoram Tomatala

Ontwerp binnenwerk

Suzanne van Hattum,

appelblauwzeegroen grafisch ontwerp

ISBN 978 94 6249 764 1

E-ISBN 978 94 6249 765 8

NUR 694

© 2021 Wim Manuhutu (red.), Glenda Pattipeilohy (red.) en Henry Timisela (red.),
p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2021 p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt,
in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door
fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen
te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt
verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

INHOUD

Voorwoord Henry Timisela	9
Beste mevrouw in bus 65 <i>Literatuur</i> Jasper Albinus	12
Moluks-Nederlandse geschiedenis in een nootmuskaatdop <i>Essay</i> Wim Manuhutu	14
Het voetpad <i>Literatuur</i> Wies van Groningen	22
Spreken en zwijgen <i>Essay</i> Gerlov van Engelenhoven	27
<i>Orang-orang tua dan transport</i> <i>Literatuur</i> F. Manuhutu-Latupeirissa	31
<i>Hati tinggal ingat tanah air</i> Molukkers in Nederland en hun relatie met het land van herkomst <i>Essay</i> Jeanny Vreeswijk-Manusiwa en Joaniek Vreeswijk	32
Historie van Hitu <i>Literatuur</i> Ridjali	42
Mijn jaren in een bomberjack <i>Essay</i> Henry Timisela	44
Onder de sneeuw een Indisch graf <i>Literatuur</i> Frans Lopulalan	52
Apa's <i>Insider/outsider</i> Abdelkarim El-Fassi	56
Een Afro-Surinaamse bespiegeling <i>Insider/outsider</i> Ernestine Comvalius	58
70 jaar Molukse muziek in Nederland <i>Beeldessay</i> Victor Joseph en Rein Spoorman	64
Tempoh <i>Insider/outsider</i> Marjolein van Asdonck	72
Sport als ontsnapping <i>Beeldessay</i> Rocky Tuhuteru	76

WE WANT FREEDOM

DE JONG EN LUNN WASSE
NADIE IS MOOIER EEN OPPERDIE

Van haat en liefde <i>Insider/outsider</i> Nancy Jouwe	84
<i>Mari baiko!</i> Doe mee! <i>Beeldessay</i> Glenda Pattipeilohy	88
Oude wonden die nog steeds bloeden <i>Insider/outsider</i> Tamara Soukotta	98
Minne strijd voor de R.M.S. <i>Literatuur</i> Abé Sahetapy	102
Molukse wijken als lieux de mémoire <i>Essay</i> Fridus Steijlen	105
Ouderlijk huis <i>Literatuur</i> Djodjie Rinsampessy	111
Verbeelding voorbij kaders Dekoloniaal denken, kunst en klassen <i>Essay</i> Zippora Elders, Jeftha Pattikawa, Malou Sumah	112
Mobylette <i>Literatuur</i> Servaas Maturbongs	118
Molukkers in de media: de ‘culturele ander’ <i>Essay</i> Levi Matulesy	120
<i>Spoken word</i> Djé-rimo Holle	127
Woordenlijst	128
Leeswijzer	130
Redactie en auteurs	134
Dankwoord	140
<i>Making of the cover</i> Yoram Tomatala	142

Demonstratie op 26 september 1970 in Den Haag. |
Fotograaf: Rob Mieremet. Nationaal Archief/Anefo

'JONGE VROUWEN MET
KINDEREN OP DE ARM EN
HUN MANNEN, IN UNIFORM
EN BOVENDIEN ZICHTBAAR
GEAMUSEERD. EEN JONGEMA
ZET ZIJN BARET NOG EVE
RECHT EN STEEKT VLA
VOORDAT HIJ EEN BUS INSTAF
Z'N DUIM OMHOOG. HE
MAKEN VAN DIE TOCHT WA
NIE
WA
DA
VE
CA

Vertrek vanuit Indonesië
naar Nederland. |
Fotograaf onbekend. MHM

VOORWOORD

Wanneer het onderwerp Molukse geschiedenis op de Nederlandse tv verschijnt, of op YouTube, kun je haast niet om de Polygoonbeelden heen van de aankomst aan de Lloydkade in Rotterdam. Jonge vrouwen met kinderen op de arm en hun mannen, in uniform en bovendien zichtbaar geamuseerd. Een jongeman zet zijn baret nog even recht en steekt vlak voordat hij een bus instapt z'n duim omhoog. Het maken van die tocht was niet zijn eigen keus en hij was slechts op doorreis; dat was hem immers verteld. Hij lacht in de camera. Als ik die beelden bestudeer, dan zie ik dat de vrouwen in tegenstelling tot de mannen niet zo blij kijken. Misschien zagen zij de bui al hangen. Tot de mensen die tussen 21 maart en 22 juni 1951 in Nederland aankwamen, behoorden ook mijn grootouders.

Met het historische gegeven dat het dit jaar zeventig jaar geleden is dat de eerste grote groepen Molukkers naar Nederland kwamen, groeide bij mij de noodzaak om dieper te reflecteren op de Molukse aanwezigheid in de polder. Zo waren er in 1907 al Molukkers die geneeskunde studeerden te vinden op de Universiteit van Amsterdam en vonden Molukse huwelijkspartners vanaf de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw hun weg via Schiphol naar hun *teman hidup di Belanda* (levenspartner in Nederland). Er bestaat in diezelfde polder een lange relatie tussen de kinderen van het land van de kruidnagels en het land dat diezelfde kruidnagels ooit verhandelde.

In het herdenkingsjaar 2021 kunnen we stellen dat de hashtag #molukkers niet eerder zo trending is geweest. Meer dan eens verschenen er documentaires bij de publieke en regionale omroepen, men produceerde (zelfstandig of in samenwerking met relevante instituten) livestream uitzendingen en jonge kunstenaars, artiesten en professionals met een Molukse achtergrond bewogen zich nog zichtbaarder naar de voorgrond. Ook zag ik tal van ontwikkelingen in hoe Molukkers zich met ziel en zaligheid sterk maken voor behoud van Moluks erfgoed. Toch kwam ook een andere kant van de Molukse gemeenschap in de publiciteit. Het Centraal Bureau voor de Statistiek publiceerde eind 2020 een verrassend rapport waaruit bleek dat Molukkers het over het algemeen niet zo goed doen op de arbeidsmarkt en in het onderwijs. De reacties van de Molukse gemeenschap hierop waren voornamelijk verontwaardigd en kort daarop werden daarom voorbeelden aangedragen van succesvolle rolmodellen. De vermeende sociaaleconomische achterstelling werd aan de hand van levendige voorbeelden tegengesproken. En daar herkende ik de veerkracht waar de Molukse gemeenschap bekend om staat. Reactief. Maar toch.

De ceremoniële prauw van het eiland Ay. | Foto: Lukman Ang

Dat de nieuwste generatie van zich laat horen, stemt mij hoopvol. Blijkbaar is de doorwerking van de Molukse geschiedenis actueel en blijft het mensen inspireren en activeren. Ook het aanhalen van de banden met leeftijdsgenoten op de Molukken is een trend die aandacht verdient. Daarnaast is men steeds vaker op zoek naar verhalen van voordat de kolonisatie plaatsvond. Maar wat betekent dit voor de toekomst? Het vertelt mij dat de veelkleurigheid van de Molukse gemeenschap steeds zichtbaarder wordt. En dat we het ongemakkelijke gesprek over dekolonisatie hopelijk aan durven gaan om tot een compleet beeld van onze gezamenlijke geschiedenis te komen. We zullen het zien.

Bovendien vertelt het mij dat de Molukse gemeenschap inmiddels geworteld is in de polder, dat diens vruchten meerdere smaken kennen, maar dat men niet vergeet dat de zaden hun oorsprong hadden in Maluku Manise. Het is juist die smaak die de boventoon voert bij het lezen van alle verhalen in dit boek. *Toma terus* is van oorsprong een term die door roeiers werd gebruikt en betekent vrij vertaald: blijf voorwaarts gaan. Die term is de afgelopen zeven decennia een belangrijk Moluks motto gebleken voor de gemeenschap in Nederland. En zal bij veel Molukkers een gevoel van doorzettingsvermogen en kracht oproepen. Voorwaarts gaan op zee betekent echter op een zeker moment ook een stip aan de horizon zien. Die stip verschilt voor alle auteurs in dit boek en onderstreept het punt van de rijke diverse Molukse gemeenschap. Ik wens u daarom veel plezier bij het ontdekken van deze perspectieven.

Henry Timisela

directeur Moluks Historisch Museum

Beste mevrouw in bus 65

Jasper Albinus

Foto: Rebecca Pattipeilohy-Rutumalessy

U stapt in bij het Amstelstation. U heeft uw haar weliswaar netjes opgestoken, maar door de wind zijn er enkele plukken voor uw gezicht gaan hangen waardoor er inktzwarte krullen ontsnappen. Trillend klemt u uw lange dunne vingers om uw ov-kaart, uw rug licht gekromd, maar uw huid nog altijd immuun voor ouderdom. U kijkt mij aan, heel even maar. Slechts een glimp van twee donkerbruine ogen, maar dat is meer dan genoeg. Ja, ril ik, ik zie u ook. Op dat moment hoor ik een stem in mijn hoofd. Jong zit eens recht op! Kam die haren van je! Eet jij wel genoeg? Iets in mij wordt losgeweekt, knikt gedwee, recht zijn rug, terwijl u schuin tegenover mij komt zitten.

De bus rijdt in snelle vaart voorbij de Molukkenstraat, de Eerste Atjehstraat, het Javaplein langs de Borneolaan door de Piet Heintunnel richting het IJ en u verroert zich niet,

kijkt enkel naar het open water alsof er geheimen in verscholen liggen. Ik probeer ze bij elke blik die u mij geeft op te graven. Bent u op weg naar huis? Is er een plek die u thuis noemt en hoe ziet die er dan uit? Hoe proeft het? Hoe ruikt het als u aankomt? Hoeveel mensen nestelen zich op uw bank? Bestaat het nog? Ik bedenken me dat plekken die u tot thuis doopt wellicht geen fysieke vorm meer kennen, maar als herinneringen door elkaar lopen.

Hoe het doorschemert in alledaagse voorwerpen. In de penetrante geuren die in het behang zijn getrokken. In de straatnamen waar deze bus aan voorbijrijdt. In de gelaatstreken van uw kleinkinderen. Wellicht is dat ook de reden waarom u zo naar mij kijkt. Omdat ik u herinner aan een gezicht dat u herinnert aan een plek die u herinnert aan keuzes die destijds zijn gemaakt die u doen herinneren